

ד"ר חפצי זהר, שלומית רחמל¹

תרבות של מצוינות במערכת החינוך משמעה הטמעת אורח חיים של מצוינות החותר לטיפוח נטיות באופן קבוע ורציף, בשלושה מימדים: יכולות (קוגניטיביות ולא קוגניטיביות), מוטיבציה וערכים. כל אילו יטופחו במערכת החינוך בשלושה מעגלים: ארצי, ישובי ובית-ספרי

מאמר זה מהווה תמצית של מדריך למערכת החינוך הכולל את התפיסה הרעיונית והעקרונות המנחים לתכניות למצטיינים שעתיד לצאת לאור מטעם האגף למחוננים ולמצטיינים, בחודשים הקרובים.

האגף לתלמידים מחוננים ומצטיינים במשרד החינוך אחראי לקידום ולטיפוחם של התלמידים המחוננים והתלמידים המצטיינים בישראל. האגף פועל לעיצוב ולגיבוש של אסטרטגיה ומדיניות בתחום חינוכם. כמו כן, פועל האגף להכשרת כוח אדם מקצועי לחינוך מחוננים ומצטיינים.

ברור מושגי

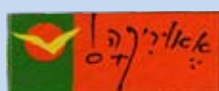
המצוינות מהווה מתווה דרך בו בוחרים הפרט/ארגון/קבוצה ללכת מתוך מגמה להגשמת יעד או חזון כלשהו. יעד או חזון זה יכולים להיות אישיים ולהיתחם במימוש עצמי, או אף להגיע למחוזות ולמעגלי השפעה רחבים יותר, בהם להישג האישי תהיה השפעה מכרעת על השובב.

האינטליגנציה ומידת היכולת המנטאלית (G) נמדדים באמצעות מבחני IQ (מנת משכל) (Hernstein & Murray, 1994; Spearman, 1927;) החל ממחצית שנות ה-80 של המאה ה-20 אנו עדים לקריאות תיגר על התפיסה שרואה במנת המשכל אמצעי בלעדי

בבואנו לדון בנושא המצוינות בתחום כלשהו, נדרשת תחילה התייחסות כללית למושגי מפתח כמו מצוינות, הצטיינות, מומחיות, יכולות גבוהות ולקשר שביניהם. בדרך כלל יכולות גבוהות והצטיינות נכרכים במושגים של אינטליגנציה ויכולות מנטאליות.

1 ד"ר חפצי זהר, מ"מ ראש עיריית באר שבע ומחזיקת תיק החינוך והתרבות (לשעבר מפקחת באגף למחוננים ומצטיינים).

שלומית רחמל, מנהלת האגף למחוננים ומצטיינים, המנהל הפדגוגי, משרד החינוך.



אופי ואישיות והקשרים ערכיים חברתיים, תרבותיים והיסטוריים.

ישנם הישגים אוניברסאליים המוגדרים כמצויינים והם חוצי הקשרים תרבותיים. הישגים אלו באים למשל לידי ביטוי בתחרויות עולמיות בהן מוענקים פרסי נובל, ומדליות אולימפיות (למשל, כהוקרה על שבירת שיא או ניצחון וכן על תגלית מרשימה). מאחר והישגים מצויינים מתקבלים בתחומי מומחיות שונים ומגדירים פרטים כאלו ואחרים כמצטיינים, הרי שנדרשת הבהרת הקשר המושגי בין שלושתם.

המסע למצוינות

אנשים שונים יכולים להיות מומחים בעולמות תוכן מדעיים, אמנותיים, ספורטיביים ואחרים וזאת מתוקף ניסיון ארוך שנים. בדרך כלל נדרשות 10 שנים של התמקצעות בתחום דעת כלשהו על מנת להיחשב מומחה (Neuman, 2005), או להשיג הישגים משמעותיים בתחום הדעת ולהרחיב את ההבנה והתובנות בתחום זה (Sternberg, 2002, 2004; Ericsson, 1998). (2004).

עצם היותם של פרטים במסלול בו ישנה התפתחות מתמדת הן בציר האישי והן בציר ההשוואתי ביחס למומחים אחרים בתחום הדעת, הם ממוקמים על מסלול של מצוינות המהווה תהליך-מסע של התפתחות ושאיפה למיצוי מקסימאלי של הפוטנציאל האישי. במסלול למצוינות ייתכן כי בנקודת זמן זו או אחרת, המופע היחסי של הפרט יעלה או ירד ביחס לאחרים ויקבע את הצטיינותו או אי הצטיינותו של הפרט ביחס למערך הסובב אותו. גם אם אין הפרט זוכה להכרה על הצטיינותו הריהו יכול להימצא בתהליך תמידי ופנימי בו הוא באמצעות תכונות פנימיות, שואף לעשות טוב יותר את שעה קודם לכן. המצוינות איננה שמורה לתחום דעת כלשהו כי אם מהווה כוכב צפון ואורח חיים.

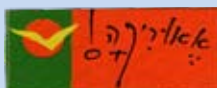
בין אם פרט כלשהו הוגדר כמצטיין ברגע נתון כלשהו ובין אם לאו, הוא עדיין יכול להישאר

למידת יכולות מנטאליות, תוך "האשמתה" בחד ממדיות, במוגבלות לתחומים השכלתניים, המילוליים והמתמטיים, בהתעלמות מ"אינטליגנציות" נוספות (כגון: אינטליגנציה מוסיקלית, בין-אישית ותוך-אישית ואינטליגנציה תפיסתית) (Gardner, 1983), בהתעלמות מהקשרים תרבותיים וכן ממוטיבציה ומיצירתיות (Renzulli, 1977; Sternberg 1985a, 1998).

יחד עם זאת יש הסכמה בקרב מרבית החוקרים בדבר חשיבותה של האינטליגנציה ככלי אוניברסאלי המהווה סטנדרט משותף להערכת פרטים שונים במדינות השונות ובתרבויות שונות. אוניברסאליות זו מאפשרת השוואה עולמית של הישגים יוצאי דופן (הצטיינות) בתחומי מומחיות שונים כגון: מוסיקה, מדע, טכנולוגיה, חינוך, מנהיגות וכדומה (Gardner, 1993; Csikszentmihalyi, 1984, 1994; Gruber, 1981; Simonton, 1988). (1988).

בתחומים אלה, בנוסף לאינטליגנציה, נלקחות בחשבון תכונות פנימיות הקשורות לאישיות כגון: מוטיבציה, יצירתיות, דבקות במשימה, התמדה ועוד (Renzulli, 1977; Barron, 1969; Ghiselin, 1963; Guilford, 1959; Storr, 1989; Torrance, 1962; Nevo, 2004).

גורם נוסף חשוב מאוד בהשפעתו על הישגים יוצאי דופן הינו הגורם התרבותי-חברתי. סביבה תרבותית מגרה ועשירה מאפשרת התפתחות של פרטים סקרנים החוקרים את סביבתם ומתאפיינים בחתירה מתמדת לשיפור. בסביבה שכזו, תתאפשר פריחתם של פרטים הישגיים מצליחנים ומצטיינים. על כך ישנה הסכמה גורפת בקרב הקהילה המדעית. רבים אף מדגישים את השפעתה המכרעת של הסביבה כגורם חיוני להתפתחות יכולות גבוהות, למצוינות ולהצטיינות (Csikszentmihalyi & Rathunde, 1998; Ferrari, 2002). ניתן לסכם ולומר כי ישנן שלוש עדשות מרכזיות דרכן נבחנים המושגים של הצטיינות (הישגים יוצאי דופן) ומצוינות: היכולות המנטאליות והקוגניטיביות של האדם, תכונות



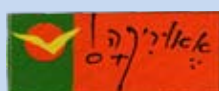
ותתחדד המומחיות בתחום הדעת, המסלול
יהייה בהיר ונהיר יותר אך עדיין לא מבטיח
הישג של הצטיינות.

לסיכום, המצוינות מהווה מתווה דרך בו
בוחרים הפרט/ארגון/קבוצה ללכת מתוך
מגמה להגשמת יעד או חזון כלשהו. יעד או חזון
זה יכולים להיות אישיים ולהיתחם במימוש
עצמי, או אף להגיע למחוזות ולמעגלי השפעה
רחבים יותר, בהם להישג האישי תהיה השפעה
מכרעת על הסובב. המצוינות מהווה כוכב
הצפון לאורו מתבצעת העשייה כולה ולאורו
של כוכב זה נבחרים המתווה, המסלול והדרך
למסע. על מנת לצעוד בו בהצלחה חייבים
להתקיים תנאים מסוימים: יכולות וכישורים
ברמה גבוהה שהינם רלוונטיים לתחום וכן
מוטיבציה מעל הממוצע. במהלך המסלול
תזדמנה אבני דרך המאפשרות הצטיינות,
אולם גם אם הושגה כזאת הרי שהיא מהווה
מקפצה לנקודה הבאה במסע למצוינות. בדרך
רוכשים מיומנויות ומומחיות.

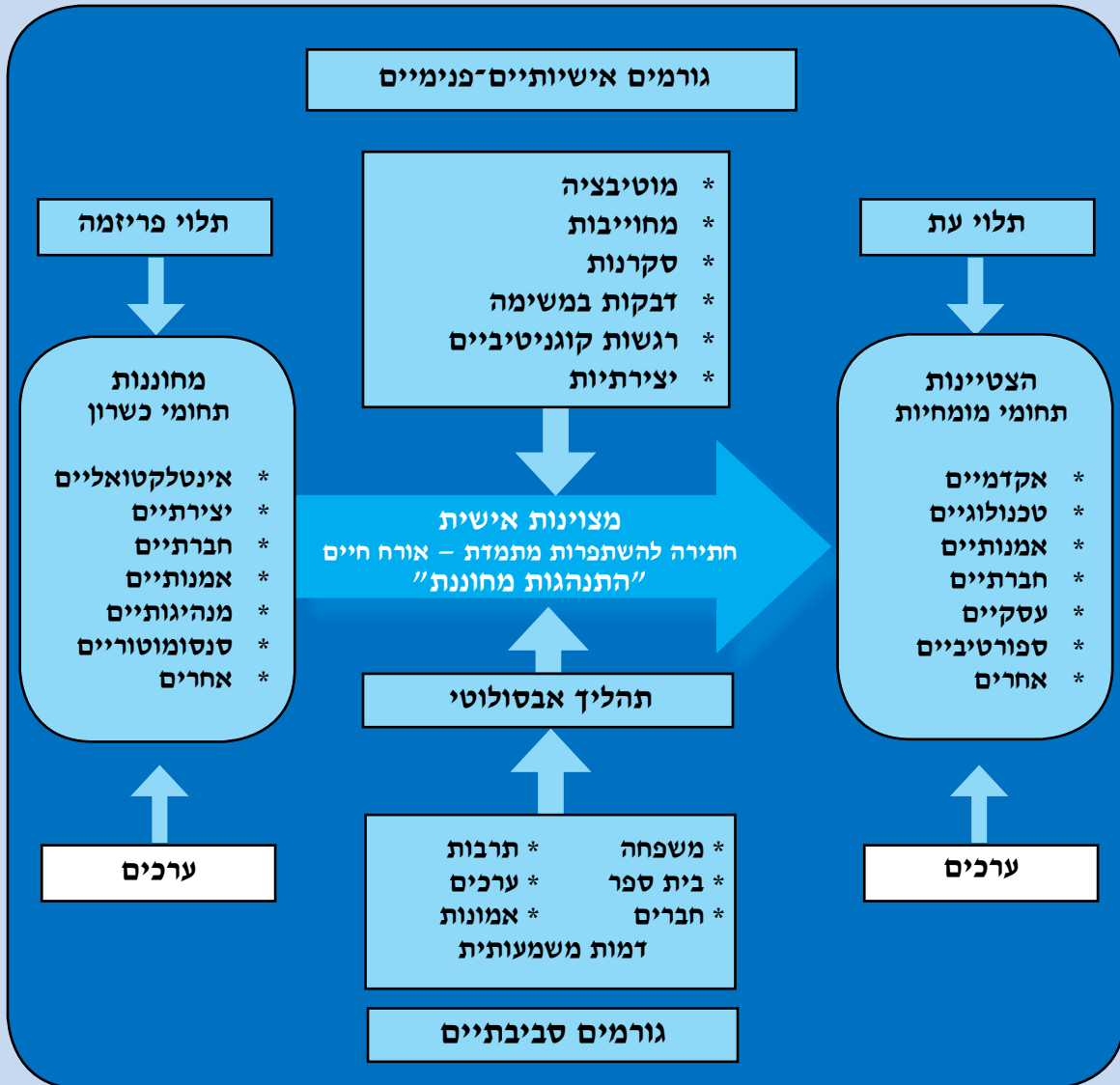
האגף למחוננים ולמצטיינים פיתח מודל
לאבחנה בין מחוננים למצטיינים שמתבסס
על המודל של גאגנה (Gagné, 1993). המודל
מתאר את הגורמים המאפשרים הצטיינות אצל
פרטים בעלי פוטנציאל גבוה (מחוננים) שהוכיחו
הצטיינות יחסית בבחינות לאיתור מחוננים).
על פי מודל זה, ישנה אבחנה בין המחוננות
(פוטנציאל גבוה במיוחד) להצטיינות בתחומי
מומחיות שונים. כאשר ישנו ציר תהליכי
התפתחותי המחבר ביניהם. ציר זה הינו
המצוינות שתקבע האם ימומש הפוטנציאל
וכיצד. המצוינות מושפעת מגורמים שונים:
מוטיבציה, התמדה, צרכים, וכמובן מאפייני
אישיות.

במסלול המצוינות הנמדד ביחס לפרט
עצמו, וממילא מהווה תהליך דינאמי ואין
סופי במהלכו יכול הפרט להצטיין (באופן
יחסי לסובב) בנקודות זמן כאלו או אחרות.
לעיתים ייתכן כי רק לאחר זמן רב במסלול
למצוינות יקבל הפרט הכרה בהצטיינותו.
הכרה זו לא בהכרח עומדת בסדר כרונולוגי
עם זמן ההצלחה/הישג/גילוי (למשל, בפרסי
נובל המתקבלים עשרות שנים לאחר גילוים
מועד ההכרה איננו בהכרח קרוב כרונולוגית
למועד הפיכתו לציון דרך) ולעיתים עובר זמן
עד להכרה בערכה של התגלית.

מעניין לציין כי במדרג ההצטיינות של כשר
(כשר, 2003) ישנם חמישה שלבים: הצטיינות
התפתחותית, הצטיינות השוואתית, הצטיינות
כישורית, הצטיינות מהותית והצטיינות
טהורה. קיום שלבים אלו, בהם בכל שלב
האדם יכול להצטיין אך עדיין לא להגיע
לרף העליון ביותר שהוא ההצטיינות הנעלה,
מחזק את הטענה כי המצוינות הנה תהליך רב
מימדי המכיל בתוכו הזדמנויות להצטיינות,
ההצטיינות מהווה נקודת שיא מקומית
וזמנית בתהליך אך לא בהכרח מהווה פסגת
ההישגים במסלול זה. חשוב לציין שפרופ'
כשר לא ערך אבחנה בין מצוינות להצטיינות,
אולם עצם תיאורו של תהליך ההתפתחותי
ומעבר ממדרג אחד של הצטיינות למדרג השני,
הולם את תפיסתנו, הרואה במצוינות תהליך
לעומת הצטיינות שהינה מופע מוגבל בזמן
ובמקום. גם סטרנברג מדבר על המצוינות
במושג של תהליך: "ביצוע מצוין הנו מצד אחד
מבע של מצוינות ומצד שני מתייחס ללמידה
קודמת שהביאה למצוינות וללמידה המשכית
כאמצעי לשיפור המצוינות" (Sternberg,
2000, 1988) בהתייחס לעולמות תוכן, בדרך
כלל במהלך המסלול למצוינות תתחזק



גורמים הבונים הצטיינות



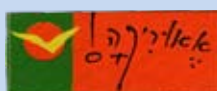
מצוינות

מצוינות פירושה מכלול ההתנהגויות והפעולות החותרות להשתפרות מתמדת ומאפשרות את מיצוי הפוטנציאל האישי על כל היבטיו. המצוינות הנה אורח חיים, אנשים בעלי נטייה למצוינות מאופיינים במספר סגולות: מוטיבציה פנימית חזקה המניעה אותם להתמדה, לסקרנות, ליצירתיות, להעדפת גירויים חדשים על פני מוכרים, להעדפת מורכבות; הם בעלי רצון להתעלות

המודל מצביע על קיומם של נתונים בסיסיים אותם ניתן להעצים ולפתח (במסע המצוינות) עד לפיתוח

מומחיות בתחום הדעת. המסלול מזמן אפשרות להצטיינות מול בין עמיתים או סובבים בתחום.

בעקבות סקירה ספרותית מקיפה שנערכה בנושא, קבע האגף למחוננים ומצטיינים את ההגדרות הבאות העומדות בבסיס המדיניות:



ולהתמקצעות, בעלי תחושת ערך, אחריותיות, עצמאות ומוקד שליטה פנימי. המצויינים מציבים לעצמם מטרות וחותר להגשמתן.

הצטיינות

הצטיינות פירושה ביצוע יוצא דופן ברמת מומחה. ההצטיינות נקבעת על ידי גורם חיצוני

ובהתאמה לגיל. אין אפשרות להצטיין ללא מרכיבים של מצוינות. המצטיינים מגיעים להישגים יוצאי דופן (תוצרים), בזכות מאמץ מתמשך ואיכותי, שהוא מסימני המצוינות. מכאן שגם ההצטיינות הינה דינאמית, המצטיין הולך ומתפתח.

רציונל לטיפוח תלמידים מצטיינים

תרבות של מצוינות במערכת החינוך משמעה יצירת סביבה המעודדת אהבת למידה, חדות הגילוי, סקרנות, יצירתיות, מקוריות וחשיבה ביקורתית, תוך חתירה מתמדת להתקדמות ולהתפתחות. סביבה המטפחת את השיח החינוכי בין כלל השותפים לתהליכי ההוראה-למידה, במערכת משותפת של ערכים והתנהגויות המוטמעת באורח החיים.

המצטיינים ולהביא להשאת (מיקסום) הישגיהם ולמיצוי יכולותיהם וכישרונותיהם במסגרת מערכת החינוך הציבורית בישראל. כל זאת על פי הסטנדרטים המקצועיים הגבוהים ביותר ובאופן שוויוני וצודק וברוח שהולמת את התהליכים והמגמות בכל תחומי הפעילות האחרים של מערכת החינוך.

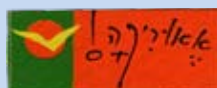
עניינה של החברה לחנך למצוינות ולטפח את המצטיינים. תפקיד האגף למחוננים ולמצטיינים בהקשר זה להוביל ליצירת תרבות של מצוינות מתוך מחויבות חברתית.

הנחות יסוד

חברה השואפת להתקדם ולהתפתח מתבססת על פרטים השואפים למצוינות, ומצטיינים המאפשרים התעלות חברתית במגוון ההיבטים הבונים חברה. המצוינות הנה אורח חיים הכולל היבטים רגשיים, חברתיים וערכיים. יש לשאוף למצוינות אישית בד בבד עם מצוינות אנושית (ראה בהמשך). יש לאפשר טיפוח היכולות והייחודיות שבכל פרט ופרט שכן שונות זו מביאה למקוריות ולרב גוונות התורמים לחברה.

ההון האנושי של מדינת ישראל הינו המשאב האיכותי המרכזי העומד לרשותה בהתמודדות עם אתגרים שמציבה בפנינו המאה ה-21. השקעה בטיפוח כישרונותיהם של התלמידים עתירי היכולות – המצטיינים – מהווה נדבך חיוני בהכשרת דור העתיד של מדענים, יוצרים ופורצי דרך.

התלמידים של היום יחיו בעולם הגלובלי של מחר. עולם זה נתון לשינויים מהירים תוך התמודדות עם סביבה דינאמית ומשתנה. יש להכין את התלמידים לאפשרויות העצומות תוך ראייה מוטת עתיד ויכולת לתפקוד בתנאים של אי-ודאות. אזרחים בעולם הגלובלי צריכים להיות בעל יכולת לשתף, יכולת לפתור בעיות, נכונות ליזום, ליטול סיכונים ולחשוב באופן יצירתי. אחת ההשתמעויות לכך הינה חינוך לחשיבה ביקורתית, לקבלת אחריות במישור הציבורי, ובעיקר לעיצוב המציאות ולא רק לקבלתה. רק אזרחים בעלי מודעות גלובלית המבינים את מורכבות החיים הפוליטיים, הכלכליים והחברתיים יוכלו להפוך לאזרחים פעילים המוכנים להיאבק על דמותה של האנושות. מטרת התכניות למצטיינים היא לתת מענה לצרכיה המיוחדים של אוכלוסיית התלמידים



דמות הבוגר – ממצוינות אישית למצוינות אנושית

דמותם הרצויה של בוגרי התכניות לטיפול המצוינות, הנה מושג דינאמי ממנו נגזרות דרכי ההתערבות החינוכית ושיטות הטיפול שצריכות להינקט.

הציפיות העיקריות מבוגרי התכניות לטיפול המצוינות הן שכמבוגרים הם יצטיינו בהגות, במדע, בטכנולוגיה, באמנות, בספרות, במשפט, בעסקים וכולי. מעבר להיבט ההישגי קיימות ציפיות נוספות מאותם בוגרים: נחישות והתמדה, יצירתיות ומקוריות, סקרנות, אומץ לב אינטלקטואלי, יושר אינטלקטואלי או אמנותי, יכולת ורצון ללמוד ולהתפתח באופן מתמיד, יכולת חשיבה בתנאי אי־ודאות, יכולת חשיבה רב־כיוונית, צריכת מידע מושכלת, ראייה רחבה, פיתוח מיומנויות בין אישיות ומודעות להשתמעויות ערכיות. בוגרי התכניות הייחודיות צריכים להיות אנשים בעלי מחויבות חברתית ובעל רמה גבוהה של מוסריות ואנושיות (מצוינות אנושית).

תרבות של מצוינות במערכת החינוך

תרבות של מצוינות במערכת החינוך משמעה יצירת סביבה המעודדת אהבת למידה, חדות הגילוי, סקרנות, יצירתיות, מקוריות וחשיבה ביקורתית, תוך חתירה מתמדת להתקדמות ולהתפתחות. סביבה המטפחת את השיח החינוכי בין כלל השותפים לתהליכי ההוראה-למידה, במערכת משותפת של ערכים והתנהגויות המוטמעת באורח החיים.

משמעותו המעשית של המושג אורח חיים בהקשר זה, היא טיפוח נטיות באופן קבוע ורציף, בשלושה ממדים: יכולות (קוגניטיביות ולא קוגניטיביות), מוטיבציה וערכים. כל אילו יטופחו במערכת בשלושה מעגלים: ארצי, ישובי ובית-ספרי. יש לשים לב כי הטיפול יעשה תוך התייחסות לכלל שלושת המימדים שצוינו לעיל.

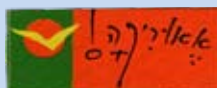
מצוינות, הצטיינות ומשמעותם הפדגוגית

תהליך ההוראה-למידה של תלמידים צריך אף הוא להתבצע בשני צירים משותפים: הציר הראשון האנכי הוא הציר המונע על ידי הסקרנות, הספקנות כלפי המקובל, מידת ההעזה, ההתעלות ויצר הרפתקנות, ציר זה צריך להיות משותף למורה ולתלמיד/ה. בד בבד בציר השני, עליהם לבסס את הלמידה והידע החדש שנוצר בתוך ההוויה של תחום הדעת ומתוך בסיס ידע מוצק בתחום הדעת או בכל תחום אחר בו יטופחו.

החיפוש המתמיד אחר עולמות תוכן חדשים הוא אחד המרכיבים המאפשרים התקדמות ושאיפה מתמדת להתעלות. ההתעלות אינה מושג השמור אך ורק לתחומי הדעת השכלתניים, שכן המרכיבים האישיותיים הנדרשים להתעלות, כגון דבקות המטרה, מוטיבציה, סקרנות ועוד, אף הם נדרשים לעליית מדרגה בד בבד עם ההתעלות. על כן בבואנו לדבר על ההתעלות יש לזכור כי היא מתרחשת באופן מקביל ובלתי נפרד הן במישור הקוגניטיבי והן במישור הרגשי-אישיותי. לדבר משמעות גדולה בתכנון תכניות הלימודים, שאינן ניתנות להפרדה מלאכותית בין החלק הקוגניטיבי לחלק הרגשי (Marcia et al, 2007).

ההתעלות הינה תהליכית ולא בהכרח רציפה, לעיתים תתאפשר קפיצה על פני נדבך זה או אחר במרחב, זהו הבסיס לפריצת דרך.

פריצות דרך תתאפשרנה רק במקום בו ישנה תרבות של מצוינות – היינו שאיפה מתמדת להתעלות כאורח חיים. בתרבות שכזו הספקנות, הסקרנות וההרפתקנות הינם עניין שבשגרה ומאפשרים לתלמידים ולמורים לתור לעולמות תוכן בעין בוחנת ויצירתית תוך צניעות ומודעות למגבלות הידע ולתקפותו הזמנית. בסביבה שכזו ניתן לבחון באורח יצירתי ובה בעת, ביקורתי, את ההיתכנות של תפיסות חדשות, גישות אחרות ועולמות ידע חדשים. ההתקדמות האנושית תלויה במידה רבה בפריצות הדרך של הפרטים המרכיבים את החברה האנושית.



בצוותים בין תחומיים, ביכולת לחשוב באופן אנליטי ויצירתי במסגרות דיסציפלינאריות וביכולת לטפל בבעיות ובסוגיות בינתחומיות. יש לפתח מיומנויות בין אישיות שכן בעולם גלובלי חשובה היכולת לחשוב ולעבוד עם אנשים המגיעים מרקע שונה.

אוכלוסיית התלמידים המצטיינים

אוכלוסיית התלמידים המצטיינים מוגדרת על פי התבחינים הבאים:

- מצטיינים ברמה ארצית: מהווים 5% בעלי הישגים גבוהים במיוחד בתחומי הדעת השונים.
 - מצטייני היישוב: בעלי הישגים גבוהים ביישוב שנבחרים על פי נורמות יישוביות.
 - מצטייני בית ספר: בעלי הישגים גבוהים בבית הספר שנבחרים על פי נורמות בית ספריות.
- למעט מצטיינים ברמה הארצית 5% מאותרים על ידי האגף (באמצעות מבחני זכיין), יתר התלמידים מאותרים לתכניות הייחודיות (בשלב זה) על פי המלצות סגל בית הספר על פי קריטריונים ברורים ושקופים.

במהלך כנס שהתקיים ב-MIT בחודש מאי בשנת 1972 תיאר פרופ' אפרים קציר בפני מאזיניו את השקפתו על הצורך בסיוע, בסינרגיה ובשילוב לא רק של כל המדעים, אלא של כל תחומי ההגות, האמנות, וההתנסות הרוחנית של האדם, כדי להתקדם במחקר למען האנושות. יש הכרח, אמר קציר, שהמוח יהיה מאורגן באופן שיאפשר "מעברי פאזות", ו"קפיצות איכותיות" ממצב למצב, מרמת ארגון ופעילות אחת, למשנתה. על קפיצות אלו ניתן לדבר כעל פריצות דרך ברמת הפרט במוחם של בודדים. אולם השילוב של פריצות דרך אלו עם הסביבה בה מצויים הפרטים כמו גם עם המוכנות והיכולת להכילם תצמיח את פריצות הדרך לכלל הקולקטיב. אחת ההשתמעויות החשובות הנגזרות מאמירה זו הינה הצורך בהשכלה רחבה רב תחומית, כזו שתאפשר ידע רחב במגוון תחומים ויכולת ליצירת הקשרים חדשים בינתחומיים וחדשניים.

גרדנר (Gardner, 1994) טוען שתכנית לימודים בעידן הגלובלי צריכה להיות מבוססת על חינוך שיתאים לחברה דמוקרטית, הרואה במיצוי מרבי של היכולת השכלית ערך מהותי. לדעתו יש לצמצם את מספר המקצועות (ליבה) הנלמדים לארבעה: מדעי, היסטורי, אמנותי ושפת אם. הוא רואה חשיבות בעבודה

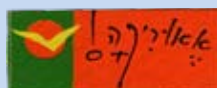
תכניות טיפוח למצטיינים

על מנת לאפשר לתלמידים המצטיינים להתנסות במגוון הזדמנויות למידה יש להפעיל תכניות מגוונות ברמה ארצית, יישובית ובית ספרית, בהתאם למדיניות הכוללת ולרציונל המקומי

מעגלי טיפוח יישוביים למצטיינים

מרכזי מצוינות יישוביים. מרכז מצוינות הוא מרכז/ארגון/מוסד/בי"ס הפועלים בעיר/אזור – בתחומי התרבות, החינוך, החינוך הבלתי פורמאלי, המדעים וכל תחום דעת ויצירה נוסף.

על מנת לאפשר לתלמידים המצטיינים להתנסות במגוון הזדמנויות למידה יש להפעיל תכניות מגוונות ברמה ארצית, יישובית ובית ספרית, בהתאם למדיניות הכוללת ולרציונל המקומי.



חזותית יהיו בעיקר תלמידי החטיבה העליונה ובודדים מבין תלמידי חטיבות הביניים.

מרכז המצוינות הישבי מתמקד במומחיות הגבוהה ביותר בתחומו והוא בעל המאפיינים הבאים:

- מצויד ברמה הגבוהה ביותר, הן בתשתיות האנושיות והן בהיבט הטכנולוגי לוגיסטי.
- אסתטי ונעים לשהיה, מעורר סקרנות ומאתגר.
- פועל בשיתוף עם גורמים מהאקדמיה, התעשייה, התרבות והאמנות.
- מאפשר לתלמידים להביא לידי ביטוי את הפוטנציאל הגלום בהם ברמה הגבוהה ביותר.
- פועל בהתבסס על מחקר מדעי אימננטי (בכל תחומי הדעת ולא רק מדעים מדויקים ומתחדש בהתאם להתפתחויות ולתגליות).
- נותן מענה לשונות בדרכי פעולתו לילדים שונים.
- פועל על בסיס הערכה ומשוב רציפים.
- פועל לאורך שעות היום ונותן מענה לאוכלוסיות שונות.
- מוביל אותו ועד מנהל האחראי על חדשנות מתמדת- קיום מחקר ופיתוח.
- מתחבר לתמונת החזון הישבונית/אזורית שהוגדרה ותעודכן באופן תמידי.

מרכזי המצוינות (בתחומי החינוך הפורמאליים והבלתי פורמאליים) יפעלו כרשת המזמנת לתלמידים הזדמנויות לחשיפה העמקה וחקר עד לרמת מומחה במגוון תחומי דעת. המרכז ינוהל על ידי מנהלות (וירטואלית במידת הצורך) שתהווה גורם מרכז ומנווט את התלמידים, על פי תחומי עניין ותחומי הצטיינות.

המרכזים מזמנים תרבות של מצוינות המוצעת לכלל האוכלוסייה, אך מציעים גם תוכניות לטיפוח המצטיינים בכל תחום על פי המדרג המוצע של רנוזלי (ראו פירוט במאמר "תכנית אמירים לטיפוח מצוינות והצטיינות" בגיליון זה).

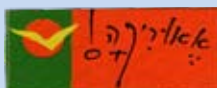
מרכז מצוינות מפתח מומחיות בתחום דעת מסוים (במגוון תחומי הדעת והיצירה) עד לרמת המומחיות הגבוהה ביותר הקיימת במחוז/יישוב. לדוגמה – מוזיאון לתולדות הישוב, מרכז מוזיקה, מרכזומכון מדעי, מוזיאון לאמנות וכו'.

מרכזי המצוינות מאפשרים לכל התלמידים להתנסות בנוסף לתכנית הלימודים "התוך בית-ספרית", למידה "חוץ בית-ספרית" המרחיבה באופן משמעותי את מגוון אפשרויות הלמידה ומזמנת התאמה לצרכים האישיים של התלמידים. כך מאפשרת גם למידה אותנטית של תחום הדעת המדמה את הלמידה "האמיתית" הנעשית בתחום, בעולם המקצועי וואו האקדמי על ידי מומחים בתחום. במרכז המצוינות התלמידים יכולים להיחשף לתחום בשלוש רמות: חשיפה, העמקה וחקר מתקדם.

הרעיון העומד בבסיס התכנית נשען על ההנחה כי בגילאים הצעירים יש לאפשר לתלמידים להיחשף למגוון תחומי דעת וזאת בכדי שיוכלו לאתר בעצמם תחומים הקרובים לליבם, מעניינים אותם ומזמנים להם רצון ו"תשוקה" ללמידה משמעותית נוספת ולהעמקה בתחום. לאחר החשיפה שתעשה בגילאי בית הספר היסודי, החל מגילאי חטיבת ביניים תתאפשר לתלמידים העמקה בתחום מסוים ולמידה של כלים ומתודולוגיות מתקדמות ללמידת הנושא. בטווח גילאי חטיבה עליונה כבר יוכלו התלמידים לבצע חקר ולמידה עצמאים בסיוע מנחים, מומחים בתחום, מעולם האקדמיה, תעשייה, מגזר שלישי ועוד.

לכל מרכז תיגזרנה המשמעויות הפרטניות הנובעות מאופי הידע והמומחיות הנדרשים לתחום.

לדוגמא: ניתן יהיה למצוא תלמידים בגילאי בית הספר היסודי במרכז מצוינות למחול מאחר ואיתור מצוינים בתחום זה נעשה יחסית בגיל צעיר, אולם במרכז לאמנות



מעגלי טיפוח בית ספריים למצטיינים

האינדיבידואליים הקיימים גם בקרבת למיידים
וכן למידה מתוך עניין והנעה פנימית.

הבניית מיומנויות לייצוג הידע. במסגרת
התכנית התלמידים מתבקשים להציג ידע
בדרכים שונות מתחום דעת המעניין אותם.
כך נפתחת בפני התלמידים האפשרות להצגה
אישית יצירתית של הנושא אותו בחרו ללמוד.
האפשרויות לאופני הצגה שונים: עבודה
כתובה, הרצאה, דגם, יום עיון, תמונה, טיול
וכו', מגדילה את קשת המיומנויות הנרכשות
ואיננה מוגבלת למיומנות אקדמית של כתיבת
מטלה.

מיקוד בנושאי לימוד שאינם כלולים בתכנית
הלימודים (הליבה). על צוות בית הספר להכיר
את התכנית הבית ספרית של משרד החינוך
ולסייע לתלמידים המצטיינים בכל הדרוש
להצלחתם בתכנית.

**הכשרת מורים מיומנים בהוראת תלמידים
מצטיינים.** במסגרת השתלמויות ייעודיות
מחוזיות ויישוביות הניתנות באחריות
המקצועית של האגף.

קביעת מדדי הצלחה ברורים. התכנית
תכלול מדדי הצלחה ברורים על מנת לשקף
את דרך הלמידה של התלמידים המצטיינים
ואת האופן בו יינתן מענה לכישוריהם כמו
גם המשאבים הנדרשים ללמידה מיטבית.
התכנית למצטיינים (ראו במסגרת "תכנית
אמירים) מבוססת על המודל התלת-שלבי
של רנזולי ומופעלת בשנה זו כניסוי חלוץ
מטעם האגף ב-83 בתי ספר וחטיבות
צעירות.

מטרתנו היא שכל בתי הספר בארץ יפעילו
תכניות לטיפוח מצטיינים ולקידום המצוינות
באופן הדרגתי ובהתאמה למשאבים
ובתשתיות הבית-ספריות. כל בית ספר ידרש
לנסח את היעדים הייחודיים לבית ספרו וכמו
כן את מדדי ההצלחה הנגזרים מהם. בתום
שנת הלימודים התלמידים יציגו תוצרים
המסכמים את תהליך הלמידה השנתי.

אנו תקווה כי התשוקה למצוינות תהפוך
לנחלת רבים ובמסע למצוינות ישתתפו
תלמידים ומורים כאחד.

התכנית הבית ספרית למצטיינים יכולה לפעול
על פי דגמים שונים ובתנאי שתעמוד בעקרונות
המנחים שלהלן. העקרונות, העומדים בבסיס
התכנית הם:

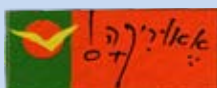
**תמיכה בהיבטים רגשיים וקוגניטיביים של
הלומדים.** כפי שויגוטסקי טען (Vygotsky,
1978), הלומדים יממשו את מירב הפוטנציאל
רק כאשר הם מתבקשים "להתעלות" מעבר
לרמת היכולת הנוכחית שבה הם מתפקדים.
תפקידו של המורה הוא להנחות את הלומדים
להתמודד עם מטלות מאתגרות, ולספק להם
את התמיכה הרגשית והקוגניטיבית הדרושים
להם על מנת להגיע לרמת היכולת המרבית
שלהם. ישנו חינוך למאמץ יעיל המאפשר
שיוך תוצאה למעשה. כלומר נדרשים הכוונה
ומשוב על ידי המורה לאורך כל שלבי הלמידה
משלב התכנון ועד לביצוע.

למידת עמיתים. התכנית מאפשרת
לתלמיד/ה בעל/ת היכולת הגבוהה ללמוד
יחד עם תלמידים בעלי רמות יכולת דומות,
ולקיים איתם רב-שיח מפרה ומאתגר, בשלב
החקר והלמידה וגם בשלב הצגת התוצר בפני
העמיתים הנותנים משוב ועידוד. כל אלו
הופכים את מסגרת הכיתה לקהילה חוקרת
ואת התלמידים לעמיתי מחקר (לדוגמה מודל
קהילות חשיבה).

עניין אישי כגורם מאיץ. דרגה גבוהה של
עניין וסקרנות מהווה גורם ממריץ, המשפר
את התפקוד הקוגניטיבי. עידוד העניין האישי
נעשה בשני רבדים:

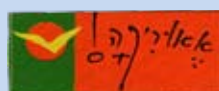
תחום הדעת. בגלל האפיונים המיוחדים
לתלמידים בעלי יכולת גבוהה, שטחי
ההתעניינות שלהם אינם בהכרח זהים לאלה
של תלמידים בעלי רמת יכולת ממוצעת, לכן
התכנית המוצעת חושפת את המשתתפים
לתחומי ידע רבים ומגוונים.

הנושא הנבחר. התכנית מאפשרת לתלמידים
לבחור בנושא המעניין אותם מתוך מספר
נושאים המוצעים להם. עצם הבחירה
מאפשרת מתן ביטוי לשונות ולהבדלים



מקורות

- Gagné, F. (1993). **Constructs and models pertaining to exceptional human abilities.** In K. A. Heller, F. J. Monks & A. H. Passow (Eds.), *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent* (pp. 63–85). Oxford: Pergamon Press.
- Gardner, H. (1983). **Frames of mind.** New York: Basic Books.
- Gardner, H. (1993). **Creating minds: An anatomy of creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham, and Gandhi.** New York: Basic Books.
- Ghiselin, B. (1963). **The creative process and its relation to the identification of creative talent.** In C. W. Taylor, & F. Barron (eds.), *Scientific creativity: Its and development* (pp. 355–365). New York: John Wiley & Sons.
- Gruber, H. (1981). **Darwin on man** (2nd ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Guilford, J. P. (1959). **There faces of intellect.** *American Psychologist*, 14, 469–479.
- Hernstein, R. & Murray, C. (1994). **The bell curve.** Chicago: Free Press
- Marcia A.B. Delcourt, Dewey G. Cornell, Marc D. Goldberg: **Cognitive and Affective Learning Outcomes of Gifted Elementary School Students** In *Gifted Child Quarterly*, Vol. 51, No.4, Fall 2007 pp. 359–381.
- Simonton, D. K. (1984). **Genuis, creativity, and leadership.** Cambridge, MA: Harvard University.
- Simonton, D. K. (1988). **Creativity, leadership, and chance.** In R. J. Sternberg (ed.), *The nature of creativity* (pp. 386–426). New York: Cambridge University Press.
- כשר, א', 2003. **על ההצטיינות, גם בהוראה,** על הגובה, גיליון 2, עמודים 48–51, כתב עת לענייני הוראה, המסלול האקדמי המכללה למנהל.
- Csikszentmihalyi, M. (1988). **Society, culture, and person: A system view of creativity.** In R. Sternberg (ed.), *The nature of creativity* (pp. 325–340). New York: Cambridge University Press.
- Csikszentmihalyi, M. (1994). **The domain of creativity.** In D. H. Feldman, M. Csikszentmihalyi, & H. Gardner (eds.), *Changing the world* (pp. 135–158). CT, Westport: Praeger.
- Csikszentmihalyi, M., & Rathunde, K. (1998). **The development of the person: An experiential perspective on the ontogenesis of psychological complexity.** In R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology. Vol 1: Theoretical models of human development* (5th ed., pp. 635–684). New York: Wiley.
- Barron, F. (1969). **Creative person and process.** New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Ericksson, K.A. (1998). **The Scientific Study of Expert Levels of Performance :general implications for optimal learning and creativity.** *High Ability Studies*, 9, 75–100
- Ericksson, K.A. (2002). **Attaining Excellence Through deliberate practice Insights from the study of expert performance.**
- Ferrari, M. (2002). **Personal and Institutional pursue of excellence.**
- Gagné, F. (1991). **Toward a differentiated model of giftedness and talent.** In N. Colangelo and G. A. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (pp. 65–80). Boston: Allyn and Bacon.



- Vernon, P. E. (1969). **Intelligence and cultural environment**. London: Methuen.
- Vygotsky, L. S. (1978). **Mind in Society**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Renzulli, J. S. (1977). **The Enrichment triad model**. Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.
- Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (1997). **The schoolwide enrichment model: A how-to guide for educational excellence**. Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.
- Gardner, H. (2004). **How Education Changes: Considerations of History, Science and Values**. In M. Suarez-Orozco and D. Qin-Hilliard (Eds.), *Globalization: Culture and education in the new millennium*. Berkeley: University of California Press.
- Spearman, C. E. (1927). **The abilities of man**. New York: Macmillan.
- Sternberg, Robert J. (1985a). **Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence**. New York: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (1985b). **Implicit theories of intelligence, creativity, and wisdom**. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 607–627.
- Sternberg, R. J. (2000). **Identifying and developing creative giftedness**. *Roper Review*, 23, 60–65.
- Terman, L. M. (1925). **Genetic studies of genius**. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Terman, L. M. (1925). **Genetic studies of genius: Vol. Mental and physical traits of a thousand gifted children**. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Torrance, E. P. (1962). **Guiding creative talent**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

